

W słowniku są zawarte 1393 jednostki frazeologiczne, skupione wokół słowa bazowego, którym jest zooapelatyw (rzeczownik). Wszelkie inne wyrazy pochodne (np. przymiotniki, deminutywa) ujęła autorka jako część hasła (tzw. derywację hasła).

Struktura samego artykułu hasłowego jest bardzo przejrzysta. Rozpoczyna je apelatyw (słowo bazowe), po którym Mrhačová przytacza jednostkę frazeologiczną (w jej ramach ujęto formy oboczne, np. *řvát jako lev* (*na poušti/v kleci*), *mít hřívu jako lev/lví hřívu*) i jej definicję semantyczną. Ostatnią część stanowi tzw. derywacja z przekształceniem frazeologicznym (w jej obrębie także ujęła autorka warianty oboczne, np. *mít* (*na něčem*) *lví podíl*, *mít lví hřívu/hřívu jako lev*). W niektórych przypadkach znajdujemy wskazówki etymologiczne w postaci kwantyfikatorów (np. *biblijne, literackie, mitologiczne*).

Cennym elementem artykułu hasłowego są kwantyfikatory określające zakres funkcjonalny i ekspresywny niektórych jednostek (np. *obraźliwe, komplement, wulgarne, żartobliwe*). Szkoda tylko, że system kwantyfikatorów sprawia wrażenie przypadkowego (por. np. kwantyfikator *regionalne*, który odnosi się tylko do Śląska i Moraw, a przecież materiał był weryfikowany tylko na tym terenie).

Warto podkreślić także analizę zgromadzonego materiału, ujętą w części wstępnej *Słownika*. Tu autorka analizuje wszystkie jednostki frazeologiczne z różnych punktów widzenia, np. statystycznego, semantycznego, strukturalnego, motywacji związku itd. To w znaczny sposób podnosi wagę *Słownika*, z którego mogą korzystać nie tylko fachowcy i przeciętni użytkownicy języka. Można by powiedzieć, że ta część pracy Evy Mrhačovej daje możliwość zastosowania tego *Słownika* w procesie glottodydaktycznym na etapie początkowym i średniozaawansowanym, a tym samym poszerza spektrum odbiorców omawianej pracy.

Jana Raclavská

Teresa Zofia Orłoś, *Czeskie odrodzenie narodowe i językowe*, Kraków 2000, 85 s.

Praca, której autorką jest znawczyni czesko-polskich stosunków językowych, Teresa Zofia Orłoś, została wydana przez Oddział Polskiej Akademii Nauk w Krakowie w ramach serii „Nauka dla Wszystkich”. Adresowana jest przede wszystkim do studentów bohemistyki, ale także do tych wszystkich,

którzy interesują się historią języka czeskiego i literatury czeskiej, a szczególnie ich odradzaniem się w XVIII i XIX wieku.

Pracę rozpoczyna autorka od krótkiej charakterystyki okresu po 1620 r., kiedy po przegranej bitwie z Habsburgami pod Białą Górą nastąpił długi okres stagnacji w czeskim życiu narodowym. Badaczka podkreśla zmianę podejścia we współczesnej czeskiej nauce do tego okresu. Początkowo nazywano go „okresem mroku” (czes. *doba temna* – nazwa przejęta od tytułu powieści A. Jiráska *Temno*), sugerując całkowity upadek języka i literatury czeskiej (s. 3). Obecnie preferuje się neutralną nazwę *okres pobiałogórski*, dzięki czemu nie neguje się faktu, iż w czeskim baroku powstawały ciekawe teksty literackie, choć nie należące do tzw. literatury wysokiej. Podkreśla się także nieprzerwany proces rozwoju języka czeskiego, choć posługiwały się nim jedynie warstwy niższe społeczeństwa (szlachta i zamożni mieszczaństwo używali wyłącznie języka niemieckiego).

Badaczka podkreśla ważną rolę w odradzaniu się czeskiej świadomości narodowej dzieł traktujących o historii Czech (np. Gelasiusa Dobnera, Františka Martina Pelcla, Františka Palackiego) oraz działalności teatrzyków amatorskich i teatrów zawodowych, w których wystawiano popularne sztuki ówczesnych dramaturgów, takich jak Václav Thám, Václav Kliment Klicpera czy Josef Kajetan Tyl. Znaczącą rolę w języku czeskim odegrało także czasopiśmiennictwo. Autorka wymienia szereg tytułów gazet ukazujących się od drugiej połowy XVII do połowy XIX w. (np. „Krameriusovy c.k. vlastenecké noviny”, „Hlasatel”, „Pražské noviny” itd.) oraz dziewiętnastowiecznych czasopism naukowych: „Krok”, „Časopis Českého Muzea” (s. 10).

Na zakończenie ogólnej charakterystyki czeskiego odrodzenia narodowego T. Z. Orłoś przywołuje procesy odrodzeniowe dokonujące się w innych krajach słowiańskich, podkreślając tym samym znaczną rolę czeskich idei odrodzeniowych w słowiańskich ruchach narodowych (Kollárowska *wzajemność słowiańska* i iliryzm u Słowian południowych, łужицький рух народowy a Václav Hanka).

W kolejnym rozdziale autorka omawia liczne gramatyki powstałe w czasach czeskiego odrodzenia narodowego, wskazując na ich znaczenie w ustalaniu dziewiętnastowiecznej normy języka czeskiego. Odradzaniu się czeszczyzny służyły – co może wydawać się paradoksem – gramatyki pisane po niemiecku. Najważniejszą rolę odegrały te, w których lansowano klasyczną szesnastowieczną czeszczyznę jako podstawę odradzającego się języka czeskiego. Badaczka przywołuje kluczowe opracowania pióra Františka Jana Tomsy i Františka Martina Pelcla oraz zasadnicze dzieło kodyfikujące odnowioną czeszczyznę *Ausführliches Lehrgebäude der böhmischen Sprache* autorstwa Josefa Dobrovskiego (s. 15–16).

W dalszej części pracy T. Z. Orłoś szczegółowo prezentuje dwie czołowe postaci czeskiego odrodzenia narodowego Josefa Dobrovskiego – głównego

przedstawiciela tzw. pierwszej generacji budzicieli (s. 17–20) i Josefa Jungmanna – reprezentanta drugiej tzw. jungmannowskiej generacji działaczy czeskiego odrodzenia narodowego (s. 20–28).

Josef Dobrovský uważany jest za twórcę naukowej sławistyki porównawczej dzięki badaniom nad językiem starocerkiewnosłowiańskim, które otwarty drogę do badań porównawczych języków słowiańskich. Jednak największe zasługi posiada – co podkreśla autorka – w kodyfikacji odradzającego się czeskiego języka literackiego. Dzięki niemu odwołano się do szesnastowiecznego języka tzw. *Biblii kralickiej* (1579–1593) i w związku z tym nie uwzględniono cech języka potocznego, co spowodowało archaizację czeszczyzny. Z tego faktu wynikają znaczne różnice między czeskim językiem literackim (*spisovná čeština*) a językiem potocznym (*obecná čeština*), utrzymujące się w czeszczyźnie do dziś.

Josef Jungmann dążył do odrodzenia czeskiego języka literackiego – jak uważa badaczka – dwoma drogami: tłumacząc na język czeski wybitne dzieła literatury światowej (np. *Ztracený ráj* Johna Miltona, *Atalę* Chateaubrianda, *Psańi Eloisy Abelardovi* Aleksandra Popego itp.) oraz wydając w latach 1807–1814 pięciotomy *Slovník česko-německý* (wzorowany na *Słowniku języka polskiego* Samuela Bogumiła Lindego). Przy okazji omawiania przekładów utworów literackich dokonywanych przez J. Jungmanna badaczka podkreśla wpływ literatury polskiej (szczególnie twórczości Mickiewicza m. in. na Františka Ladislava Čelakovskiego, Karola Jaromíra Erbena, Karola Hynka Máche), rosyjskiej (przede wszystkim staroruskich bylin) i serbskiej (zwłaszcza pieśni ludowych) na kształtowanie się czeskiej literatury pięknej w okresie czeskiego odrodzenia narodowego.

Znaczny wpływ polszczyzny widoczny jest – jak zauważa badaczka – w samym słowniku Jungmanna. Wzorowanie się na słowniku Lindego spowodowało przejście wielu wyrazów polskich, a niekiedy także całych artykułów hasłowych wraz z cytataми z dzieł literatury polskiej. Autorka podkreśla, że „język polski odgrywał również niekiedy rolę arbitra we wzbogacaniu leksyki czeskiego języka literackiego o wyrazy gwarowe” (s. 46), dzięki zgodności niektórych dialektyzmów morawskich i słowackich z językiem polskim.

W dalszej części pracy badaczka zajmuje się szczegółowo zapożyczeniami słowiańskim w czeskim słownictwie ogólnym (s. 46–54) oraz czeskiej terminologii naukowej (s. 54–70). W ramach innosłowiańskiej leksyki autorka omawia polonizmy (do dziś zachowało się ok. czterystu polonizmów ze słownictwa ogólnego i ponad dwieście terminów naukowych, np.: *lid*, *plyn*, *pomník*, *předmět*, *věda*, *zdroj*), rusycyzmy (np.: *čaj*, *šefík*, *vzduch*), ukraiinizmy (np.: *bandura*, *hřečka*), kroatyzmy i serbizmy (*četa*, *snacha*) oraz słowenizmy (*dopisnice*, *dražba*).

W kształtowaniu się nowoczesnej czeskiej terminologii naukowej badaczka podkreśla zasługi J. Jungmanna i kręgu jego przyjaciół, którzy powzięli

zamiar wydania encyklopedii nauk. Zamiar ten nie powiódł się, ale powstały prace naukowe pisane po czesku z różnych dziedzin, które były następnie wykorzystane w opracowaniu i wydaniu w 1853 r. słownika pt. *Německo-český slovník vědeckého názvosloví*.

Autorka dokonuje klasyfikacji zapożyczeń terminologicznych według dziedzin naukowych. Omawia słownictwo pochodzące nie tylko z czasów czeskiego odrodzenia narodowego, ale także epok wcześniejszych i późniejszych, bogato ilustrując je przykładami: A. nauki humanistyczne: 1. teoria literatury: polonizmy (*selanka*), rusycyzmy (*dějství, slovesnost*); 2. gramatyka: polonizmy (*podmět, slovník, výraz*), rusycyzmy (*nářečí, přičestí, tečka*); 3. filozofia: polonizmy (*jesnost, logičný*), rusycyzmy (*ponětí*); B. nauki przyrodnicze (twórcą nowoczesnej terminologii przyrodniczej jest Jan Svatopluk Presl): 1. botanika: polonizmy (*botvina, bulva, zavilec*), rusycyzmy (*arbut, šerík, reveň*), kroatyzmy i serbizmy (*mlěč, paprika*), słowenizmy (*smil, tořice*); 2. zoologia: polonizmy (*ropucha, želva*), rusycyzmy (*krysa, treska*), kroatyzmy i serbizmy (*lastura, magar*), słowenizmy (*čuk*); 3. mineralogia: polonizmy (*brunátník*), rusycyzmy (*jantar*), kroatyzmy i serbizmy (*hlát*); 4. medycyna: polonizmy (*dvanáctník, koltoun*), rusycyzmy (*boltec, nozdra*); 5. chemia: polonizmy (*octan, uhlík*), rusycyzmy (*křivule*), kroatyzmy (*rumělká*); 6. matematyka i fizyka (większość pożyczek miała charakter przelotny).

Badaczka porusza także w swojej pracy kwestię najsłynniejszych czeskich fałszyfikatów autorstwa Václava Hanki i Josefa Lindy czyli rękopisu królowodworskiego (pochodzącego rzekomo z XIII w.) i rękopisu zielonogórskiego (pochodzącego rzekomo z IX lub X w.). Autentyczność tych tekstów, opisujących najstarsze dzieje Czech, była szeroko dyskutowana w czasie czeskiego odrodzenia narodowego. Ostatecznie jednak uznano je za fałszyfikaty. Jak podaje autorka, „w ostatniej ćwierci XIX wieku zwyciężyło stanowisko trzech wybitnych uczonych czeskich, historyka Jaroslava Golla, socjologa Tomáša Garriqua Masaryka, późniejszego prezydenta Czechosłowacji, oraz językoznawcy Jana Gebauera” (s. 73–74).

Końcowy rozdział omawianej publikacji stanowi podsumowanie rozważań na temat wpływu kultury polskiej i języka polskiego na odrodzenie czeskiego języka literackiego. Wpływ ten – według autorki – był możliwy dzięki ożywionym w tym okresie stosunkom polsko-czeskim: po upadku powstania listopadowego polscy emigranci byli goszczeni przede wszystkim przez Františka Ladislava Čelakovskiego i Pavla Josefa Šafaříka. Polonofilem był także czeski romantyk Karel Hynek Mácha, który po klęsce powstania zorganizował m.in. zbiórkę darów dla polskich emigrantów.

Cennym uzupełnieniem pracy jest włączenie do publikacji wykazu najczęściej używanych w języku czeskim polonizmów (s. 82–84), uszeregowanych według ich frekwencji. Autorka opracowała go w oparciu o czeski słownik frekwencyjny wydany w Pradze w 1961 r. (*Frekvence slov, slovních*

druhù a tvarù v českém jazyce autorstwa J. Jelínka, J. V. Bečki i M. Těšitelovej).

Praca Teresy Zofii Orłoś jest cenna nie tylko ze względu na popularyzację na gruncie polskim zagadnienia czeskiego odrodzenia narodowego i językowego. Jest pisana przystępnym, zrozumiałym językiem i zawiera wielkie bogactwo przykładów, dzięki czemu stanowi źródło informacji na temat dróg wzbogacania słownictwa odradzającego się czeskiego języka literackiego w XVIII i XIX w.

Grażyna Balowska